

Koppelpoort: afsluiting of entree van Amersfoort?

MICHIEL PURMER EN
ARNE HAYTSMAN

Wie vanuit het noordoosten per trein station Amersfoort nadert, komt langs de Koppelpoort. Dit is een gecombineerde land- en waterpoort, die volledig voldoet aan het idee van een middeleeuwse stadspoort: torens, kantelen en smalle schietsleuven. De Koppelpoort vormde eeuwenlang de barrière tussen stad en platteland. Inmiddels heeft de stad de poort 'ingehaald'. Wat betekent dat voor de aan de binnenstad grenzende Eemhaven, nu grootschalige veranderingen op til zijn?

De Koppelpoort is een 15e-eeuws complex, dat sinds de restauratie van het eind van de 19e eeuw – door Cuypers – weer een bijna sprookjesachtig middeleeuws uiterlijk heeft. Inwendig zijn nog de authentieke, manshoge houten tredmolens te vinden, waarmee de waterpoort geopend en gesloten kon worden. Aan de stadskant vormt de Koppelpoort het idyllische sluitstuk van het Spui. Deze waterloop, die aansluit op de Eemhaven, is rond 1300 gegraven om de bereikbaarheid over water te verbeteren. Hier vonden eertijds havenactiviteiten plaats. Aan de andere kant lijkt de poort het oprukken van de moderne tijd te moeten tegenhouden:

De Koppelpoort in Amersfoort. Foto: Provincie Utrecht.

een spoorlijn, braakliggende terreinen en een plukje gespaard gebleven oude (pak)huizen. Alhoewel stadsmuren en stadspoorten altijd wel een barrièrefunctie hebben gehad, was de scheiding stad-platteland vaak niet zo drastisch als wel eens gedacht wordt.

Op 17e-eeuwse stadspattee-gronden is al te zien dat de Eemoevers direct buiten de poort bebouwd waren en dat hier een haven te vinden was: de Eemhaven. De overslag van goederen van en naar het achterland vond hier plaats. In het midden van de 19e eeuw zijn er diverse (vroeg-) industriële activiteiten te vinden. Op de oude topografische kaart komen zowel zaag- als windmolens voor. Weer later verrijzen er diverse fabriekspanden, graansilo's en pakhuizen langs dit gegraven deel van de Eem.

RUIMTELIJKE PROBLEMATIEK

Het gebied rondom de Koppelpoort wordt momenteel herontwikkeld. Veel van de bestaande bebouwing langs de Eem heeft hiervoor moeten wijken. De fabriekspanden zijn gesloopt en van de pakhuizen zijn alleen enkele monumentale voorbeelden blijven staan. Door de spoorlijn – die met een laag viaduct over de Eem wordt gevoerd – lijkt de relatie met de binnenstad verbroken, alhoewel de Eem nog steeds onverstoort verder stroomt.

Tijdens het lustrumcongres is met een kleine groep deelnemers een excursie gemaakt naar dit gebied. Op locatie is nagedacht over de inrichting van het gebied vanuit een cultuurhistorische invalshoek. Natuurlijk werd vooral gekeken naar de mogelijkheden van de Eemhaven, gezien het congressthema cultuurhistorie en water. Vragen die de revue passeerden waren: hoe kan, uit het verleden van deze plek, inspiratie

Het oude havenfront buiten de Koppelpoort is intussen vrijwel geheel gesloopt.

geput worden voor de ruimtelijke ontwikkelingen in de toekomst? Welke plaats krijgt de Eem en welke mogelijkheden biedt de rivier hier? En wat is de relatie met de Amersfoortse binnenstad?

DE EEMHAVEN ALS MIDDELPUNT

Zoals al uit de historisch-geografische schets bleek, heeft de Eemhaven nabij de Koppelpoort de afgelopen eeuwen veel bedrijvigheid gekend. Bij nieuwe ontwikkelingen op deze plek biedt het verleden op verschillende manieren inspiratie, waarbij zowel de Eem als de Koppelpoort steeds een prominente rol spelen.

De Eem is te zien als de centrale as van het gebied: de rivier verbindt al sinds eeuwen de binnenstad met Het Gooi en de Gelderse Vallei. In

de Eemhaven vond vooral overslag van goederen plaats. De voormalige Eemhaven is dan ook letterlijk de ontmoetingsplaats van stad en land geweest.

De Eem zou hier weer versterkt kunnen worden als centrale locatie voor allerlei activiteiten.

Daarvoor zou de Eem hier duidelijker herkenbaar moeten zijn dan nu het geval is. Dit kan door bijvoorbeeld het profileren van kades, aanleggen van pontons (met terrassen bijvoorbeeld) en het verlagen van de oever, zodat men dichterbij de Eem kan komen. Dit soort inrichtingsmaatregelen kunnen het oude havenkarakter van deze locatie versterken. De gespaard gebleven historische panden, veelal voormalige pakhuizen, vormen hierbij een prachtig decor. De Eem als levende rivier en als transportzone kan benadrukt worden door de rivier weer daadwerkelijk als transportmiddel te gebruiken: nu in een toeristisch kader. De oude Eemhaven kan als uitvalsbasis dienen voor vaar-, fiets- en wandeltochten.

Door de kades van de Eemhaven deels vrij van bebouwing te houden kan hier een soort 'plein aan het water' ontstaan. Nu niet meer voor handelaren, maar van binnenstadbewoners en de 'nieuwe' Amersfoorters uit de buitenwijken. Ook allerlei culturele activiteiten zouden hier een plaats kunnen krijgen.

DE KOPPELPOORT

De Koppelpoort is de andere belangrijke cultuurhistorische blikvanger in het gebied. De gecombineerde land- en waterpoort zou een historisch decor voor de Eem vormen, als de spoorlijn er niet tussen lag. Een verdiepte ligging van de spoorlijn zou dit probleem kunnen oplossen, maar er zijn ook andere mogelijkheden. Om juist te benadrukken dat de Eemhaven hier vroeger op de grens van stad en land lag, zou er een nieuwe 'stadspoort' kunnen komen. Dit kan door voor het spoorwegviaduct een kunstwerk te realiseren dat deze poortgedachte uitdrukt. Dit kunstwerk vormt dan ook de afsluitende blikvanger voor de Eemhaven.

Ook het oude tracé van de stadsmuren en stadsgrachten, die vroeger aansloten op de Koppelpoort, zou weer zichtbaar kunnen worden gemaakt. Hierdoor zou de oude barrière tussen de binnenstad en de Eemhaven weer herkenbaar worden.

CONCLUSIE

De Eemhaven speelde in dit deel van Amersfoort, zo vlak buiten de stadsmuren, een centrale rol. Vanuit de gedachte van de Kansenskaart Cultuurhistorie en Water zou de Eem die centrale plek weer moeten terugkrijgen. De rivier zou in de nieuwe ontwikkelingen een centrale plek kunnen krijgen door allerlei inrichtingsmaatregelen. Een interessante gedachte is om rondom de Eemhaven een soort culturele ontmoetingsplek te creëren waarin de Eem het vanzelfsprekende middelpunt is. Samen met het benadrukken van de overgang naar de middeleeuwse binnenstad van Amersfoort krijgt op deze wijze de oude Eemhaven haar bijzondere plek in de stad weer terug.

The gate of Amersfoort: the Koppelpoort

The river Eem leaves the medieval town of Amersfoort by the Koppelpoort (the water gate at the northern side of the old town). Many activities took place near this gate just outside the town, where the Eem was used as a small harbour. Now that large scale redevelopment is in the offing, the historical situation may inspire the planning. The Eem and the Koppelpoort are dominant historical features on the spot. A new, urban meeting point on this site should incorporate both important structures.

LITERATUUR

KOLMAN, C., B. OLDE MEIERINK, R. STENVERT & M. THOLENS (1996). Monumenten in Nederland; Utrecht. Waanders, Zwolle.

HISTORISCHE ATLAS UTRECHT. Robas, Den IJp, 1989.

GROTE HISTORISCHE ATLAS VAN NEDERLAND 1:50.000 deel 1: West-Nederland, 1839-1859. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1990.